

Ivan Brlić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Područni centar Gospić

HR – 53 000 Gospić

Ivan.Brlic@pilar.hr

Stručni članak

(primljeno 8. 11. 2020.)

UDK 94:631.1(497.526 Lovinac)“19“

94:316.4(497.526 Lovinac)“19“

OPĆINA LOVINAC U SOCIJALISTIČKOM RAZDOBLJU 1945. – 1991.

Druga polovina 20. stoljeća karakterizira vrlo turbulentnu i bremenitu ličku povjesnicu. Jedan od krajeva koji je posebno stradao i morao je biti ponovno izgrađen jest područje općine Lovinac. Tragična događanja i teške ljudske sudbine Drugog svjetskog rata bili su dio negativnih društvenih, gospodarskih i privrednih polazišta za ponovnim razvojem jedne zajednice. U Lovincu i okolnim selima nije došlo do potrebnog ekonomskog i za ličku privredu tada planiranog razvoja, već su ta izazovna vremena okarakterizirana slabom industrijskom proizvodnjom, smanjenim profitom od poljoprivredne djelatnosti te značajnim i trajnim iseljavanjem. U određenom društvenom i razvojnom vakuumu u okviru tadašnjeg kotara Gračac, Lovinac je dočekao novo stradanje – Domovinski rat.

Gljučne riječi: Lika, Lovinac, rudnik, poljoprivredna zadruha, društveni razvoj, Lika

Uvod

O Lovincu¹, i uopće Lici u vremenu socijalističke Jugoslavije² nije bilo sustavno i objektivno pisano. Oslanjajući se na određenu literaturu monografskog tipa, nastojat će se u ovome kratkom prilogu rekonstruirati tadašnja povijesna zbilja općine Lovinac, jedne od najrazvijenijih ličkih općina prije Drugog svjetskog rata. Riječ je

1 Veliko hvala kolegama i kolegicama iz Državnog arhiva u Gospiću, a posebice Katarini Mataija na dobronamjernoj, stručnoj i kolegijalnoj pomoći.

2 Od 1943. godine Demokratska Federativna Jugoslavija, koja 1946. godine mijenja naziv u Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ) te se, naposljetku, od 1963. država zove Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ).

o području južne Like koje je kroz povijest imalo vrlo značajnu ulogu u prometnom, društvenom i gospodarskom povezivanju Like i Dalmacije.

Kako razdoblje socijalizma na području Like, a time i općine Lovinac, nije cjelovito historiografski obrađeno, pokušat ćemo naznačiti osnovna pitanja poštujući kronološki i problemski slijed događaja, svjesni da će i ovaj prilog pomoći otvaranju dodatnih problemskih pitanja o povijesti lovinačkog kraja nakon Drugog svjetskog rata.

Lovinac je, kao i dobar dio prostora Like, kako navodi njegov kroničar Mile Japunčić dočekao oslobođenje „okupan u moru hrvatske krvi koja nije prestala teći mjesecima nakon službenog okončanja rata, nakon čega je život nastavljen u ranama“. (Japunčić 2000: 159)

Nakon izrazito traumatičnih ratnih i poratnih događanja na području tadašnje općine Lovinac, stanovnici su nastojali, u sasvim novim političko-društvenim prilikama, vratiti predratni gospodarski i kulturni razvoj ovoga dijela Like. Iako je samo područje Lovinca i dalje rapidno gubilo stanovništvo, posebice ono radno sposobno, ostvarivali su se elementarni uvjeti za život.³ Taj proces nije tekao jednostavno jer se nova vlast, posebice njezina organizacija OZNA, represivno odnosila prema stanovnicima Svetoga Roka, koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata surađivali s ustaškom vlasti.⁴ Na području koje je bilo ratnim događanjima devastirano i opterećeno međuljudskim odnosima trebalo je u novom političkom sustavu ponovno omogućiti razvoj lovinačkog kraja.

Lovinac nakon Drugog svjetskog rata – upravni ustroj i stanovništvo

U novoj državi područje Lovinca teritorijalno je bilo ustrojeno u narodne odbore podijeljene u dva stupnja, općinski i seoski. U rujnu 1945. ukinuti su odbori Cerje, Kik, Smokrić i Vranik, a u svibnju 1952. i narodni odbori u Lovincu,

3 U lovinačkoj općini prije Drugog svjetskog rata djelovale su brojne gospodarske organizacije i društva koji su pomagali razvoju općine kao i snažnom obrazovanju ljudi. U ovim uspješnim procesima svakako su se istaknuli trgovci Šarić koji su djelovali u okviru Hrvatskog radiše te dr. Ante Šarić veliki poduzetnik, vlasnik Radenske i istaknuti sportski i humanitarni djelatnik. BRLIĆ, IVAN. 2017. *Lička i senjska građanska društva 1835. – 1945.*, Zagreb, 238-239.

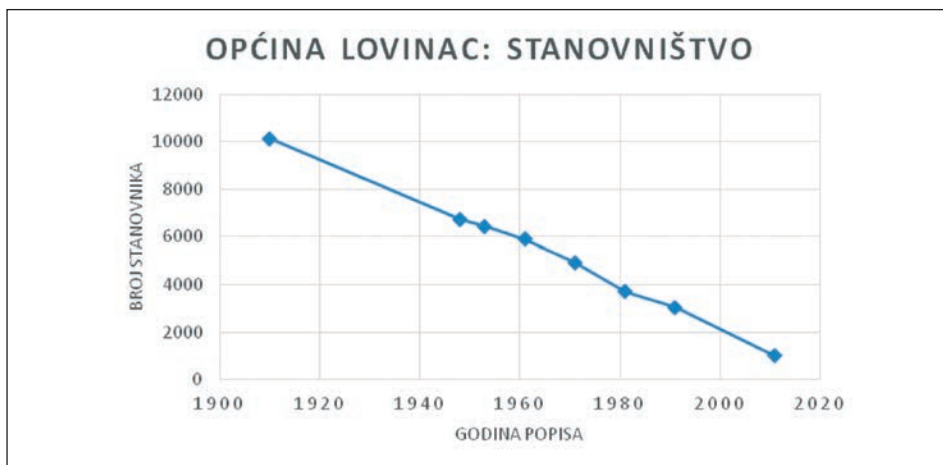
4 U rujnu 1946. godine pripadnici OZNE su kamionom odvezli u Gračac na suđenja oko 30 ljudi, uglavnom iz Svetog Roka, pod optužbom za suradnju s okupatorom. Umjesto suđenja odvezeni su na prijevoju Velebita, Vracc, gdje ih je, 8. rujna 1946. godine OZNA-e sve pogubila i zakopala pokraj ceste. Njihove kosti nalažene su na tom području pri svakom kasnijem popravku ceste. JAPUNČIĆ, MILE. 2000. *Lovinački kraj – vrijeme i ljudi*, Zagreb, 159.

Ploči, Ričicama i Svetom Roku. Tada je formirana Općina Lovinac koja je samostalno djelovala do kolovoza 1955. kada se ukida i ulazi u sastav Općine Gračac. Nakon ukidanja općinske uprave, u Lovincu je otvoren mjesni ured, a desetak godina kasnije formirane su i mjesne zajednice Ličko Cerje, Sveti Rok, Lovinac i Ričice. Mjesni odbor u Lovincu jedini je koji je zaista egzistirao do 1991. godine. (Japunčić 2000: 164)

Na području općine Lovinac obnova je, radi velike ljudske i materijalne štete, tekla relativno sporo posebice u neposrednom poslijeratnom razdoblju. Isto tako, novim Zakonom o području kotara i općina u Narodnoj Republici Hrvatskoj iz 1955. godine uz Lovinac status općine izgubili su još i Bruvno i Zrmanja te su svi pripojeni kotaru Gračac. Novim zakonom iz 1962. godine ukinut je i kotar Gračac koji je sveden na rang općinskog središta, dok su Lovinac, Sveti Rok i Ričice postali mjesni odbori.⁵ Tako je Lovinac u socijalističkoj Jugoslaviji izgubio važnu funkcionalnu ulogu povezujućeg upravnog i gospodarskog središta južne Like.

Mile Japunčić u, do danas najobuhvatnijoj monografiji o Lovincu, vrlo ilustrativno i emotivno opisuje kako se živjelo u lovinačkom kraju u drugoj polovini 20. stoljeća. *„Znači u svježe vrijeme kad sam ja tu bio klinac, tu je bilo teško živiti jer okolo sve Gračac, pa okolo sve srpska sela. Amo Raduč, Medak. To sve okolo srpska sela. Oni su sve vukli sebi. Tako da mi nismo... Mi smo struju dobili '71. godine. Vode i danas nemamo zahvaljujući tome. Mi nismo telefon imali. Asfalt nikakav. Ništa nam nisu dali. (K11) Primjera radi, općina Lovinac je nekad bio općina razvijenija od općine Gračac. Da bi općinu Lovinac ukinuli sasvim. Nije više postojala općina i postao je općina Gračac. U općini Gračac do ovog rata radilo je preko tri tisuće i pol ljudi. Od toga nije bilo 50-ak, 100 Hrvata, mahom miješanih brakova, zalutalih ili možda same stručnosti koji je mora biti jer je potreban. (K10) Osim dobivanja statusa općine, kazivači su isticali gospodarsko jačanje Gračaca u kojem se tijekom druge polovine 20. stoljeća otvorilo sedam poduzeća, čime je grad postao jako imigracijsko područje, ali prema objašnjenjima kazivača, uglavnom pravoslavnog stanovništva. Istodobno se nije ulagalo u infrastrukturu, niti je postojala mogućnost zapošljavanja Lovinčana i Svetoročana u njihovim mjestima, a niti su se mogli zaposliti u svega 20-ak kilometara udaljenom Gračacu zbog svoje političke, odnosno ratne prošlosti. Razočarano stanovništvo izlaz je tražilo u emigraciji. Japunčić također ističe kako je gospodarsko zaostajanje kraja pratilo i smanjenje njegova stanovništva. Jedan od primjera namjernog gospodarskog zapostavljanja kraja bilo je*

5 „Nova teritorijalna podjela Hrvatske“, *Ličke novine*, god. 3., br. 45., 1. 03. 1955., nasl.

i otvaranje pilane i paromlina za koji kaže: „Makar je lovinački kraj imao najbolje uvjete za spomenute djelatnosti, odlučila je politika koja nije željela ništa u Lovincu, pa su planirani objekti otišli u Gračac odnosno u Udbinu.“ Kasnije dodaje: „Na početku svog vladanja Tito nije volio bogatog i neovisnog seljaka, a što je još važnije u lovinačkom kraju nije bilo mogućnosti zapošljavanja niti se za te ljudi gračačka vlast mnogo brinula. U toj vlasti ljudi su vidjeli toliko mržnje da su odlazili gdje god su nalazili posao, a osobito su bježali u Austriju ili Italiju.“ (Gotal 2010: 205)

Navedene političke, društvene i gospodarske negativne okolnosti bile su okidač za sve veće iseljavanje ljudi iz lovinačkog kraja pa je tako upravo negativna demografska slika glavna odlika vremena socijalističke Jugoslavije na području općine Lovinac. Tako je ovaj kraj bio jedan eklatantan primjer gubljenja stanovništva i to u vremenskom intervalu od 200 godina.

Tu „mobilnost“ najbolje pokazuju podatci popisa stanovništva. Od prvog popisa 1857. do popisa 2001. godine broj stanovnika je pao s 12120 na 1007 (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.* – <http://www.dzs.hr>). Etnologinja Marijeta Rajković i Martina Mišetić u svojem radu objašnjavaju koji su to sve unutarnji vanjski uzroci gubljenja stanovništva na području općine Lovinac. Tako napominju kako je krajem rata i u poratnim godinama na području Lovinca zabilježen velik broj prisilnih političkih migracija, koje su kod primorskih Bunjevaca bile tek pojedinačne. Mnogi imućni Lovinčani iseljavali su iz Lovinca, bilo zbog političkih razloga ili smanjenja broja stanovništva kao i promjena tržišne ekonomije, nisu više imali kome pružati svoje obrtničke, ugostiteljske i druge usluge. Povratkom dijela ljudi s novčanim kapitalom obnavljaju se kuće i imanja u sredi-

štu Lovinca. Te poslijeratne migracije iz sela u gradove te sve veći broj ilegalnih migracija, dovele su do ekonomskog stagniranja. Upravo su ekonomske migracije u najvećem broju i trajne migracije, koje su činili mahom mladi ljudi. Spomenuti val iseljavanja intenzivirao se otvaranjem granica za privremene radove u zemljama Zapadne Europe. Osim brojnih migracija, neulaganje u infrastrukturu i nemogućnost zapošljavanja prema svim primorskim Bunjevcima i Lovinčanima, glavni su razlozi već spomenutog gubljenja stanovništva. (Mišetić; Rajković 2010: 184)

Kada gledamo na brojnost stanovništva u općini Lovinac jasan je veliki pad nakon Drugog svjetskog rata. Prema nekim izvorima na području općine Lovinac, za vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata smrtno je stradalo 1350 ljudi. U općini Lovinac rođeno je u tri godine nakon završetka rata svega 93 djece i to 24 u Lovincu, 6 u Ričicama, 25 u Svetom Roku te 39 u Gornjoj Ploči.⁶ Riječ je o malom broju rođene djece, posebice u mjestima gdje je stanovništvo većinsko hrvatsko jer je dobar dio stanovnika bio na strani NDH te je nakon rata uglavnom stradalo ili iselilo. Stoga razloge ovog velikog pada stanovništva koji je nastavljen i u narednim desetljećima možemo pronaći u ratnim i poslijeratnim strahotama kada je veliki broj Lovinčana stradao, a isto tako i radi nemogućnosti pronalaska posla.

Ponovna obnova školstva u općini Lovinac

Odmah nakon rata, radnim akcijama, započela je obnova Lovinca, a na prvom mjestu bila je obnova škola. Školska nastava počela je već 1945., a 1948./49. napravljena je i škola u Poljani od koje su danas vidljivi samo temelji. Kakvi su bili uvjeti svjedoči izvještaj iz Lovinca u kolovozu 1945. godine: „Narodni odbori ništa se ne brinu za škole, niti jedne škola nema ogrijeva. Broj djece biće znatno veći, nemaju sjedala, a u D. Ploči, G. Ploči, Kiku nikakvih prostorija za zimu. Također, ni u Lovincu se neće moći preko zime izdržati jer je školska soba slabo osigurana od zime. U Sv. Roku je veliki broj djece, a prostorija toliko mala, da je nemogući rad, materijala nema nikakvoga da bi se počelo s radom.“⁷ Lovinački kraj je tada, prema odluci Zavoda za školstvo Kotara Gospić, trebao imati pet osnovnih osmogodišnjih škola: Lovinac – koja je obuhvaćala školske obveznike sela Lovinac, Smokrić, Parčići i Piplice; Sveti Rok – koja je obuhvaćala obveznike sela Sveti Rok,

6 HR-DAGS-19-Narodni odbor općine Lovinac dalje: NOO kut. 6., Zdravstvo i prosvjeta – Djeca u općini Lovinac 1945., 1946. i 1947. godine.

7 HR-DAGS-5-Narodni Odbor Kotara Gospić dalje: NOK Gospić, kut. 318., Općinski NO Lovinac Prosvjetni odjela Kotarskom NO Gračac 24. 08. 1945. mjesečni izvještaj rada.

zatim Ličko Cerje koja je obuhvaćala školske obveznike sela Ličko Cerje, te obveznike VII. i VIII. razreda sela Balenova Plana, Ričice koja je obuhvaćala školske obveznike sela Ričice te naposljetku osnovna škola Ploča koja je obuhvaćala školske obveznike sela Gornja Ploča, Donja Ploča, Kik i Vranik.⁸ Važno je spomenuti kako su svega tri škole bile u funkciji nakon Drugog svjetskog rata, dok su ostale obnovljene tijekom narednih desetljeća.⁹

Škola u Svetom Roku obnovljena je tek krajem '60-ih godina. Naime, gotovo 200 učenica i učenika moralo je pohađati školu u Svetom Roku u svega tri prostorijske, odnosno u prostorijama tadašnjeg zadružnog doma. Stoga se 1964. krenulo u adaptaciju i proširenje školske zgrade na način da se, uz postojeću učionicu, osiguraju najmanje četiri učionice, kabinet, zbornica, sanitarni čvor, dva dvosobna obiteljska stana i tri samačke sobe kao i dvoranu za kulturno-zabavni rad.¹⁰ Vidljivo je iz arhivskih dokumenata kako su spomenute škole posljednje bile obnovljene, što možemo povezati s primjenom političkog utjecaja vodeće Komunističke partije. Isto tako, nastava se u tim školama vrlo teško odvijala, što radi već poznatih razloga poput dotrajalih zgrada, materijalnih uvjeta, tako i radi manjka nastavnika. U osmogodišnjoj školi u Lovincu radilo je svega sedmero nastavnika i to svi su bili sa srednjom stručnom spremom, radeći u dotrajaloj zgradi bez školskih pomagala.¹¹

Društveni i kulturni život u općini Lovinac

Krajem '50-ih ponovno se obnavljalo gospodarstvo, ali i društveni život. Tako je obnovljeno kulturno-umjetničko društvo koje je djelovalo sve do 1958. godine, kada se, radi premalo mladeži i nedostataka interesa, ugasilo. Osnovano je i vatrogasno društvo 1953. godine kada je udruga dobila i službeno odobrenje od tadašnje republičke vatrogasne zajednice.¹² Uz stalni pokušaj očuvanja gospodarstva i ekonomije, u općini Lovinac ponovno je u '70-im godinama obnovljen kulturni, umjetnički i sportski život. Tako je u Lovincu do početka Domovinskog rata djelovalo kulturno-umjetničko društvo Vrilo s folklornim, tamburaškim i pjevač-

8 HR-DAGS-5-NOK Gospić., kut. 213., Odluka o određivanju školskog područja obveznik škola, 2

9 PRICA, DIMITRIJE. 1953. Školstvo u Lici. *Ličke novine*, 15. 8., 6.

10 HR-DAGS-192- SO Gračac. Kut. 108., Građevinski poslovi – obnova Osnovne škole u Svetome Roku. 2559, 1-64

11 HR-DAGS-5-NOK Gospić, kut. 333., Ankete o školama kotara Gospić 1956. – 1960. – Osmogodišnja škola u Lovincu.

12 HR-DAGS-19-Narodni odbor općine Lovinac dalje NOO, kut. 1. Vatrogasno društvo u Lovincu osnivanje društva, k.br. 893/1955.

kim sekcijama.¹³ Društvo je uspješno nastupalo u većim mjestima Like kao i u više gradova Hrvatske. Pjevački zbor društva održao je u Lovincu prvo javno izvođenje hrvatske himne Lijepa naša. U Lovincu je aktivno djelovao i Nogometni klub Rudar. (Japunčić 2000: 167)

Poljoprivreda i rudarstvo: važne djelatnosti za razvoj kraja

U godinama nakon rata započela je i gospodarska obnova općine. Osnovna gospodarska grana bila je poljoprivreda od koje je stanovništvo relativno dobro živjelo, još i u vremenu prije Drugog svjetskog rata. Nabavno-prodajna zadruga u Lovincu osnovana je 15. prosinca 1945., a do 1955. djelovala je kao poljoprivredna zadruga. Kao takva imala je vrlo dobre ekonomske i gospodarske uvjete da postane ključno mjesto za razvoj poljoprivrede i stočarstva. Naime, općina je imala sredinom '50-ih godina 26 976 ha ukupne površine, a od koje je samo 636 ha ili 2,3 % neplodno.¹⁴ U okviru zadruge ponovno su se pokrenuli obrti – kovači, zidari, rezači građe, kolari, bačvari, stolari, a otvorene su i mesnica i pekarnica. Zadruga je prema Japunčiću prestala s djelovanjem radi međuljudskih odnosa, odnosno radi otpora naprednijih i bogatijih zadrugara. (Japunčić 2016: 23) Uvidom u arhivsku građu Narodnog odbora Lovinac vidljivo je kako je do prestanka rada poljoprivredne zadruge došlo djelomice i radi vrlo loših higijenskih uvjeta u gostionici koja je u vlasništvu Poljoprivredne zadruge.¹⁵ Tada je poljoprivredno zemljište ustupljeno Poljoprivrednom dobru u Gračacu, dok je skladište i pogon za osvjjetljenje preuzelo poduzeće Komunalac iz Gračaca. Mlin u selu Ploča preuzelo je poduzeće za promet i preradu žitarica iz Gračaca dok su pekarnicu i mesnicu otkupili lokalni privatnici. (Pavičić et al. 1987: 294) Četiri godine poslije određene aktivnosti i dalje su se odvijale, ali u novim uvjetima poslovanja koja su bila u skladu sa zakonom o poljoprivrednim zadrugama. OPZ Lovinac tako je mogla obavljati djelatnosti trgovine mješovitom industrijskom robom, trgovinom rudnim drvetom i pilanskim trupcima, preradom šumskih plodina i poljoprivrednih proizvoda, zanatstvom i transportnim uslugama.¹⁶ Ovo rješenje vrijedilo je gotovo dvadeset

13 ČULJAT, MARKO. 1986. Ličko prelo-KUD Vrilo Lovinac. *Lički vjesnik*, god. 23, br. 2. (769), 7.

14 PAVIČIĆ, L. i sur., *Lovinac monografija*, Lovinac, 1987., 295.

15 DAGS-19., NOO Lovinac, kut. 6., Rješenje o privremenoj zabrani poslovanja gostionice, k.br. 1737/54.

16 HR-DAGS—5-NOK., kut. 214., Zapisnici sa sjednica općinskih vijeća i vijeća proizvođača – Gračac 1958 – 1959.

godina. Zadrugarstvo lovinačkog kraja kao samostalnog privrednog subjekta obnovljeno je, na inicijativu Marka Gerana Miletića, 1977. godine kada iznova počinje djelovati pod nazivom Poljoprivredna zadruga u Lovincu. Ponovno djelovanje bilo je vrlo uspješno jer je zadruga već 1984. godine imala 15 zaposlenih i oko 200 kooperanata. Poljoprivredna zadruga bavila se i otkupom ljekovitog bilja za farmaceutsku tvrtku Pliva. Tako je samo u 1984. godine ostvaren promet od 13,5 milijuna dinara što je mnogo s obzirom na relativno mali poslovni subjekt kao što je zadruga. Realno, to je svega 10% od mogućnosti koje područje Lovinca ima za uzgoj i berbu ljekovitog bilja.¹⁷

Iste godine zadruga je za svoj uspješan rad, primila Zlatnu plaketu za najuspješniju zadrugu u Hrvatskoj. Isto tako, zadruga je imala vlastitu proizvodnju, kooperaciju i uzgoj plemenite stoke. Držala je farme muznih krava, koza, ovaca, pčela, a izrađivala je i pedološku kartu cijelog područja. U zadruzi se tada obrađivalo preko 100 ha zemljišta s dva vlastita traktora i kombajnom, a otkupljivalo se i mlijeko. Uspješnost zadruge uoči Domovinskog rata ogledala se i u potrebi izgradnje velikog skladišta. Godine 1987. Tech biro iz Rijeke pripremio je projekt izgradnje velikog skladišta u sklopu kojega su bili predviđeni prostori za skladište ljekovitog bilja, skladišta mješovite robe, skladište sirove kože i garažu.¹⁸ Ova poljoprivredna zadruga djelovala je do Domovinskog rata. Povratkom stanovnika, nakon 1995., ponovno se obnavlja Poljoprivredna zadruga Lovinac. Godine 2001. počinje uspješna revitalizacija poljoprivredne proizvodnje i to prvenstveno uzgojem ličkog krumpira kao proizvoda s geografskim podrijetlom.

Uz poljoprivredu, u općini je jednu od ključnih uloga ekonomskog razvoja imalo rudarstvo. Godine 1947. ponovno je osnovano poduzeće „Lički rudnici metala i nemetala“, na tradiciji prijeratnog rudnika barita iz 1938. godine.¹⁹ U rudniku se kopao barit koji se zatim vagonima prevezio na željezničku postaju u Ričicama i dalje u brojne zemlje u Europi. Ovaj rudnik je bio najveći privredni subjekt u kotaru Gračac te jedan od najvećih rudnika barita u Jugoslaviji. (Pavičić et al. 1987: 302) Primjera radi, samo tijekom 1948. godine u tom rudniku je iskopano i opra-

17 S. K.. 1985. Milijuni iz kamenjara. *Lički vjesnik*, god. 23., br. 5., 1. 3., nasl.

18 HR-DAGS-192-SO Gračac, kut. 108., Građevinski poslovi – Višenamjensko skladište, 126/87.

19 Prije Drugog svjetskog rata u Ričicama je postojao rudnik barita koji se iskopavao za zemljištu tadašnje Hrvatske seljačke privredne zadruge. Lokalni seljaci imali su mogućnost raditi i iskopati ovu rudu i plasirati je željeznicom na tržište. PAVLOVIĆ, IVAN. 1939. Rudarstvo u Lici. *Lička sloga*, 20. 2., br. 3-4., 5.

no preko 4000 tona barita ostvarene dobiti od 7 780 000 dinara.²⁰ Četiri godine poslije, 1951., poduzeće mijenja naziv u „Lički rudnici nemetala“. Rudnik i dalje predstavlja organizacijski dobro postavljen poslovni subjekt koji je daleko najviše pridonosio ekonomskom razvoju tadašnje općine. Financijski slabom proračunu općine Lovinac ovaj rudnik je mnogo značio jer su ljudi uspijevali živjeti i ostajati u svome domaćinstvu.²¹ U 1956. ovaj je industrijski subjekt ostvarivao 20% ukupnog bruto proizvoda općine Gračac, odnosno čak 379 milijuna dinara. Prema tadašnjem privrednom planu za narednih pet godina rudnik barita u Ričicama, uz snažnu investiciju, je trebao biti subjekt koji doprinosi razvoju industrije na način da industrija čini čak 61 % ukupnih prihoda općine.²²

Jasno je bilo da je, s obzirom na godišnji proračun općine ograničenih finansijskih sredstava kao i ljudskih resursa, riječ o megalomanskim planovima koji nisu imali finansijskog i realnog pokrića jer su se tadašnje vlasti mahom držale one paradigme da se razvijaju industrijski pogoni, a slabe poljoprivredni. Veliki problem za općinu bio je taj što je rudnik dio svojih prihoda izravno uplaćivao kotaru Gračac, a ne općini Lovinac.²³ Drugi značajan problem bio je ekološke prirode, a veliki nedostatak u radu poduzeća bilo je kadroviranje. Naime, u rudniku je bio zaposlen svega jedan inženjer.²⁴ Rudnik je bio samo jedan od brojnih poslovnih subjekata u Lici koji su sve više postajali gubitaši i veliki teret za ionako slabo ličko gospodarstvo.²⁵

S druge strane, korist za zajednicu bila je neupitna. Ljudi su mogli od rada u rudniku i dobro živjeti. Sjećanja na rudnik, redom su pozitivna. Naročito nakon što je u '80-im godinama, unatoč ekonomskoj krizi, došlo do proširenja proizvodnje. Tada je iz šireg lovinackog kraja bilo zaposleno više od 200 radnika i radnica.

---

20 Ibid., 296.

21 Kako bi rudnik, ključni privredni subjekt unatoč sve manjim količinama rudnih rezervi, mogao i dalje raditi, moralo se pristupiti snažnijem električnom napajanju na način da se uvede 10kV dalekovod koji bi omogućio nesmetan rad. DAGS-192., 144., kut. 1., Lički rudnici nemetala Ričice- trafostanica Ričice i uporabne dozvole.

22 HR-DAGS-5-NOK, kut. 214., Društveni plan privrednog razvoja općine Gračac od 1957. do 1961. godine. 4.

23 HR-DAGS-19., kut. 1., Zapisnik sa sjednice NOO Lovinac, 1953. godine. Opći spisi, 753/54.

24 U kakvoj je gospodarskoj situaciji bila tadašnja općina Gračac najzornije pokazuju podatci o stručnoj spremi zaposlenika. Tako su u cijeloj općini Gračac u privrednim organizacijama visokoobrazovani ljudi bili: inženjer u Ričicama, jedan liječnik, veterinar, dva sudca i profesor osmogodišnje škole.

25 MILOŠEVIĆ, J. 1984. Čija je briga rudnik barita. *Lički vjesnik*, br. 2. 725., 1. 2., 6.

Ostaci tog rudnika i danas se nalaze na Pilaru, dok se u Ričicama još mogu vidjeti ostaci pogona.

Jedina značajnija gospodarska investicija u '80-im godinama bila je izgradnja pogona Šimecki. Na tragu pozitivnog poslovanja u Gračacu, tvornica obuće Šimecki otvorila je i mali pogon u Lovincu. Tako je 1986. godine u zgradi nekadašnjeg Doma kulture u Lovincu otvoren pogon koji je radio sve do 1991. godine, a u kojem su se izrađivali gornji dijelovi za cipele. Pogon je zapošljavao 25 ljudi s područja Lovinca.

Od ostalih investicija i proizvodnje valja spomenuti još jednu koja je izgrađena pred sam početak novih događaja koji su označavali slom SFRJ-a i nastanak slobodne i samostalne Republike Hrvatske. Riječ je o betonari koja je napravljena u Lovincu za Vodoprivrednu radnu organizaciju za vodno područje dalmatinskih slivova iz Splita, a s ciljem održavanja sustava RHE²⁶ Obrovac.²⁷

Izgradnja komunalne i društvene infrastrukture u općini Lovinac: izazovi i realna ostvarenja

U razdoblju '50-ih godina dok je još općina Lovinac i pravno postojala, vidljivi su brojni projekti izgradnje i uređenja komunalne i društvene infrastrukture s ciljem budućeg razvoja zajednice. Iz brojnih zapisnika sa sjednica općinskih odbornika primjećuju se određeni prijedlozi kako bi u općini funkcionirale temeljne institucije poput ambulante, škole i obrtništva. Proračun općine bio je toliko „slabašan“, razumijevanje za realne probleme od strane kotarskih vlasti manjkavo kao i neujednačeni prihodi od općinskog poreza koji su rezultirali nemogućnošću da se spomenute institucije izgrade. Trebalo je dvadeset godina (od 1954. do 1974.) da se izgradi primjerena ambulanta dok je za izgradnju škole trebalo nešto manje, petnaest godina.²⁸ Tada u općini Lovinac još uvijek sva sela nisu imala struju, bili su veliki nameti za tzv. pašarenje, stanovnici su i dalje ovisili o trgovini s Dalmatincima, rad u rudniku kao i u poljoprivredi te stočarstvu koje djeluju u okviru zadruge, relativno uspješno posluju. Općinska vlast često i nije imala razumijevanja za pojedine poslovne subjekte u općini, pa je tako bila u sukobu i s

26 Reverzibilna hidrocentrala.

27 DAGS-192., kut. 144., SO Gračac, Betonara u Lovincu.

28 Godine 1954. trebalo je oko 360 učenica i učenika pohađati osmogodišnju školu u Lovincu, a prostorija uopće nema. HR-DAGS-19, kut. 1., Zapisnik sa sjednice NOO Lovinac održane 15. 11. 1954., 2425/54.

upravom „Ličkih rudnika nemetala“²⁹ kao i šumarijom Sveti Rok, i to prvenstveno radi neredovitih uplata pašarina i poreza od strane spomenutih subjekata. Dio sredstava općina je preusmjerila u izgradnju kino Lika u Lovincu.³⁰ Analizom arhivskog fonda Narodnog odbora općine Lovinac prilično se jasno razaznaje činjenica kako je općinska vlast, koristeći sve moguće zakonske i ostale propise, nastojala kontrolirati rad „Ličkog rudnika nemetala“, šumarije Sveti Rok i poljoprivredne zadruge. Vlast je nastojala od ovih privrednih subjekata ostvarivati što veću dobit kako bi se sredstva mogla upotrijebiti u izgradnji ustanova koje su važne za funkcioniranje općine. Nisu samo privredni subjekti bili pod lupom općinske vlasti. Djelovanje katoličke crkve često je bilo predmetom analize, mahom financijske prirode. I župa Lovinac imala je dužnost da redovito obavještava NOO o financijskim prihodima. Tako možemo vidjeti da je za 1955. godinu župa Lovinac kroz davanje milostinje i drugih naplata uprihodila 22 925 dinara. Vlasti nisu imale puno povjerenja u ovaj iznos pa zaključuju kako „*NOO Lovinac smatra da je predmetni župni ured mogao ostvariti ukupno prihoda ne 22.935, već oko 30 000 dinara. Ovo se može potvrditi je time što je krštenje zaista naplaćivano po volji stranki, ali je jasno da niti jedan čovjek koji je krstio dijete nije dne župniku dao na nagradu iznos od 20 ili 50, već najmanje 100 dinara. Pored ovoga župnik nije nigdje naveo prihode koje je ostvario kod održavanja Misa zadušnica, od kojih je imao najmanje do 8 000 dinara prihoda. Prema tome smatramo da je prihoda od 30 000 dinara za župni ured Lovinac primjeren i da odgovara stvarnom stanju. Smrt fašizmu, sloboda narodu! Lovinac, dne 25. 1. 1955., predsjednik Josip Babić.*“³¹ Često su prilikom takvih partijskih procesa isplivali i sitni partikularni interesi i sitne makinacije poput ostvarivanja većih novčanih doprinosa općinskim odbornicima, ostvarivanjima stanarskog prava umirovljenih vojnika koji su sudjelovali u Prvom svjetskom ratu i sl. Veliki dio ovlasti općinska vlast odrađivala je vrlo korektno, u okviru zakonskih, financijskih i realnih mogućnosti.

Prvu rasvjetu općina Lovinac dobila je 1953. godine i to samo mjesta Lovinac i Gornja Ploča. Pet godina poslije uslijedila je i postupna elektrifikacija kućanstava u samom Lovincu. Područje oko Ričica imalo je struju od male električne centrale u mlinu Travić. Od 1962. godine uslijedila je i elektrifikacija okolnih sela koja je

29 Općinske vlasti su čak donijele Odluku kako sve zgrade u kojima se stanuje, a koje pripadaju rudniku, moraju biti stavljene na raspolaganje općini. HR-DAGS-19., kut. 1., Rješenje Rudnik barita, Opći spisi, k. br. 321/55.

30 HR-DAGS-19., kut. 1., Zapisnik sa sjednice NOO Lovinac, 1953. godine. Opći spisi, k.br. 354/55.

31 DAGS-19, kut. 3., Zapisnik o utvrđivanju prihoda kod Župnog ureda u Lovincu, k.br. 269/55.

trajala deset godina. Sve radove na postavljanju stupova izvodili su lokalni stanovnici. Koliko je struja bila tada nasušna potreba pokazuju brojne akcije stanovništva kako bi se što prije „uvela“ električna energija u njihova sela. Jedan takav primjer dogodio se 1963. godine kada su učenici sedmog i osmog razreda osnovne škole radili u „Ličkim rudnicima nemetala“ te su uz pomoć starijih stanovnika Gornje Ploče koji su radili s njima poklonili sav prihod od toga posla odboru za elektrifikaciju sela. Slični odbori postojali su i u Zagrebu i u Beogradu, koji su financijskim sredstvima pomogli u uvođenju električne struje u Ploču i okolna mjesta.³²

Niti '70-e godine nisu donijele značajniji razvoj Lovinca, jer je u okviru općine Gračac još više stagnirao. Primjerice, 1970. godine u općini Gračac svega su tri kilometra asfaltirane ceste, a donacije od strane banaka i tzv. Fonda za nerazvijene krajeve su vrlo slabe. Tako je općina Gračac za 1969. godinu dobila svega 160 milijuna starih dinara iz Fonda, dok je susjedna Titova Korenica dobila i milijardu dinara.³³ Inače, općina Gračac u okviru Zajednice općina Lika bila je uvjerljivo privredno najslabija općina.³⁴ Godine 1973. – 1976. godine³⁵ konačno je, na mjestu nekadašnje žandarmerijske stanice, izgrađena suvremena zdravstvena stanica u Lovincu, u čijoj su izgradnji donacijama sudjelovali mnogi Lovinčani iz inozemstva i iz Zagreba. Ljepota njezine arhitekture i danas plijeni pogled, budući su u njezinoj gradnji sudjelovali arhitekti³⁶ koji su gradili objekte u Nacionalnom parku Plitvička jezera. Ovu investiciju omogućio je svom rodnom kraju Petar Vidaković, inače, rodom iz Lipača, dugogodišnji ravnatelj Nacionalnog parka Plitvička Jezera. U to vrijeme u Lovincu je izgrađena, nasuprot tadašnjeg zadružnog doma, nova zgrada pošte³⁷ u kojoj su se nalazile službene prostorije kao i jedan dvosoban stan.³⁸ Veterinarska ambulanta u Lovincu izgrađena je 1974. godine uz financijsku pomoć

32 P. K. 1963. Pomoć u elektrifikaciji. *Ličke novine*, br. 14. (246), 15. 7., 4.

33 ČANIĆ, TOMISLAV. 1970. Asfalt u svim pravcima. *Ličke novine*, br. 4. (404), 4.

34 *Statistički godišnjak SR Hrvatske 1988.*, Zagreb, 1989., 474.

35 Još 1953. godine *Ličke novine* napominju kako u Lovincu nema najosnovnijih zdravstvenih uvjeta. Doktor iz Gračaca dolazi jednom tjedno, djeca imaju ospice, a u selu postoje samo jedna improvizirana bolnička kola. BUDIMLIJA, D. 1953. Problem zdravstva u Lovinačkoj općini. *Ličke novine*, 15. 8. 1953., 4.

36 Važnu ulogu u izgradnji ove stanice imala je ing. Ivona Böhm.

37 Tradicija poštanske službe u Lovincu traje još od kraja 18. stoljeća odnosno od vremena Nikole Omčikusa, njegove diližanse, preko Laze Omčikusa, zakupnika ličkih pošta, do Ivana Šarića, Ivana Šojata te Tome Šarića, kasnijeg upravitelja pošte Zagreb II. JAPUNČIĆ, MILE. 2000. *Lovinački kraj – vrijeme i ljudi*, Zagreb, 162.

38 DAGS-192., kut. 145., SO Gračac, Građevinski poslovi – PTT Lovinac gradnja i nadzor

kotara Gračac i Fonda za unapređenje poljoprivrede Skupštine općine Gračac.³⁹ U Domovinskom ratu je razorena i do danas nije obnovljena. Ove novosagrađene ustanove djelomice su i rezultat kolektivnog uključivanja velikog broja stanovnika bivše općine Lovinac u pomoć mjesnim odborima, tijelima koja su nastojala prikupiti što više financijskih sredstava kako bi se pomogla komunalna izgradnja u mjestu i okolici. Središnju ulogu u mjesnom odboru Lovinac imao je upravo spomenuti Petar Vidaković.⁴⁰ Mogućnost da na tom području budu značajniji i veći proizvodni pogoni došla je 1983. godine i to izgradnjom velikog dalekovoda. Riječ je o najjačem elektronaponskom uključanju koji je ostvaren spajanjem trafostanica Lički Osik i Gračac. Ovaj veliki zahvat u jačanju elektronaponske mreže rezultat je i snažne investicije u susjednim mjestima kotara Gračac. Riječ je o izgradnji tamponskog jezera na području Ričica i Štikade, radi akumuliranja vodne snage za potrebe HE Obrovac. Prema Japunčiću, ovaj projekt nije donio nikakve financijske koristi za stanovnike bivše općine Lovinac, tj. za stanovnike Ričica. Naime, izgradnjom pristupne ceste kao i kanala koji je povezivao novo jezero i rijeku Ričicu, došlo je do financijski slabe eksproprijacije zemljišta kada su Svetoročani dobivali tek nekoliko dinara po kvadratnom metru zemlje. Japunčić naglašava kako se tom izgradnjom uništila bogata fauna rijeke Opsenice, s mnoštvom riba, rakova i ostalog vodenog svijeta. Tako piše da su ljudi „u prvi mah ribu lovili mrežama i rukama, dok je većina uginula stvarajući teško podnošljivi miris truleži.“ (Japunčić 2000: 177) Na kraju, investitor je radi potencijalno velikog troška eksproprijacije odustao od klasične hidrocentrale i pripremio novi projekt koji je uključivao izgradnju reverzibilne hidroelektrane Obrovac.

Ponovno se pokazalo kako nova postrojenja koja su koristila resurse s područja općine Lovinac, kao i ona koja su na području općine djelovala, nisu pomogla u značajnijem porastu broja zaposlenih, i samim time u ostanku ljudi u ovome kraju.

Zaključak

U ovom kratkom prilogu dan je na temelju arhivskih dokumenata kratak prikaz izgradnje i razvoja komunalne infrastrukture (elektronaponska mreža, škole, vodovod, industrijska postrojenja), kao i novih oblika razvoja poljoprivrede, ključ-

39 M. Č. (ČULJAT, MARKO). 1974. Završena veterinarska ambulanta. *Ličke novine*, 15. 10. 1974., br. 21. (515), 2.

40 VIDA KOVIĆ, PETAR. 1972. Dragi naši zemljaci – glavni odbor za izgradnju objekata na području Mjesne zajednice Lovinac. *Ličke novine*, 1. 2., br. 2 (472), 11.

nih grana razvoja lovinačkog kraja. Pokazalo se kako je važnu ulogu u razvoju imala Poljoprivredna Zadruga Lovinac koja je za svoje djelovanje primila i republičku nagradu. Pomoć u razvoju dolazila je i iz dijaspore, potomaka Lovinčana koji su još početkom 20. stoljeća napustili svoja sela. Kao i u drugim dijelovima Like, tako i u lovinačkom kraju, nije moglo biti većeg gospodarskog rasta i blagostanja, jer su ekonomske politike kao i strateška planiranja uglavnom izostala, odnosno nisu bila u koliziji sa stvarnim potrebama ljudi na ruralnim područjima. Lovinačko područje, ekonomski i demografski oslabljeno dočekalo je tragična događanja Domovinskog rata. Tada su srpski pobunjenici i vojska JNA protjerali i pogubili dio stanovnika Lovinca, Svetog Roka, Ričica, te devastirali pogone i poduzeća u kojima su Lovinčani radili. Danas, novoutemeljena općina Lovinac, unatoč i dalje slaboj demografskoj slici, nastoji na tragu održivosti i rasta, graditi bolju i sigurniju budućnost.

Izvori

- HR-DAGS-5: NARODNI ODBOR KOTARA GOSPIĆ, kut. 214., Zapisnici sa sjednica općinskih vijeća i vijeća proizvođača. 1958. – 1959.
- HR-DAGS-19: NARODNI ODBOR OPĆINE LOVINAC, 1952. – 1955.
- HR-DAGS-14: NARODNI ODBOR OPĆINE GRAČAC, 1952. – 1963.
- HR-DAGS-192: SKUPŠTINA OPĆINE GRAČAC, 1963. – 1990.
- SO Gračac, Građevinski poslovi kut. 140. – 160.

Literatura

- BRLIĆ, IVAN. 2017. *Lička i senjska građanska društva 1835. – 1945.* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- DUBRAVICA, BRANKO. 2013. *Gospić u socijalističkoj Jugoslaviji.* // Gospić: Grad, ljudi, identitet, / Holjevac Željko (ur.). Gospić – Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
- GOTAL, MIHOVIL. 2010. Crveno vs. crno – utjecaj politike na život stanovnika lovinačkog kraja kroz prizmu kolektivnog sjećanja. *Senjski zbornik*, 37, br. 1., 189-226.
- PAVIČIĆ LUKA et al. 1987. *Lovinac monografija.* Lovinac: vlastita naklada.
- JAPUNČIĆ, MILE. 2016. *Lovinac: jučer, danas, sutra.* Zagreb: vlastita naklada.
- JAPUNČIĆ, MILE. 2000. *Lovinački kraj: vrijeme i ljudi.* Lovinac.
- PETRAK, PETRA; RUBIĆ, TIHANA. 2010. *Normalno da će on pomoć:* obiteljski život i međugeneracijska solidarnost u lovinačkom kraju. *Senjski zbornik*, 37, br. 1., 227–260.

- RAJKOVIĆ IVETA, MARIJETA; MIŠETIĆ, MARTINA. 2010. Migracije i njihov odraz za obiteljski život stanovništva lovinačkog kraja. Senjski zbornik, 37., br. 1., 143–188.
- **Periodika:**
- *Lička sloga* (1939.)
- *Ličke novine* (1953. – 1976.)
- *Lički vjesnik* (1976. – 1990.)

* * *

Municipality of Lovinac in the socialist period

Abstract

The second half of the 20th century has been characterised by a very turbulent and rough historical background of Lika. One of the areas that was especially damaged is the area of Lovinac's county. Tragic events as well as painful human destinies caused by the Second World war have been a part of the negative social and economic starting points of re-development of the community. In Lovinac and its surrounding there has not been needed economic nor any planned development; on the contrary, those times were characterised by the weak industrial production, low agricultural profit and significant and permanent depopulation. As a part of then Gračac's county, Lovinac has been struck by another plight – the Homeland War.

Key words: Lika, Lovinac, mine, agricultural community, social development